

Makâm-ı İbrâhîm'in seller yüzünden zaman zaman yerinden sürüklendiği ve Kâbe duvarına kadar gittiği anlaşılmaktadır. Onu günümüzde bulunduğu yere Resûl-i Ekrem'in mi yoksa Halife Ömer'in mi getirdiği konusunda farklı bilgiler vardır. Bazı rivayetlere göre Hz. İbrâhîm, Resûlullah ve ilk halifeler zamanında da bugün bulunduğu yerdeydi. Hz. Ömer döneminde sel suları makâm-ı İbrâhîm'i Kâbe duvarının dibine kadar sürüklemiş ve halife onu tekrar eski yerine koymuştur. Taşın daha önce Kâbe'ye bitişik olduğu ve orada namaz kılanların tavafı engellediğini gören Hz. Ömer tarafından bugünkü yerine getirildiği de rivayet edilir (Bekdaş, s. 106 vd.). Mescidde yapılan imar faaliyetleri sırasında Kâbe'nin içinde muhafaza edilen makâm-ı İbrâhîm, 318 (930) yılında Karmatîler'in zararından korumak amacıyla Kâbe hizmetlileri tarafından saklanmış, daha sonra yerine konulmuştur.

Bu makam için ilk mahfaza Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh zamanında yapılmıştır (161/777-78). Halife Mütevekkil-Alellah, 8000 miskal altın ve 70.000 dirhem gümüşle eskisinin üzerine yeni bir mahfaza yaptırmışsa da (236/850) Mekke Valisi Ca'fer b. Fazl ile Muhammed b. Hâtîm mahfazayı sökerek para bastırmışlardır. Mehdî-Billâh'ın yaptırdığı mahfaza 255 (868-69) veya 256 yılına kadar yerinde kalmış, ardından bu haliyle demir bir kubbe içine alınmıştır. Daha sonra makâm-ı İbrâhîm'in etrafı dört mermer direk ve demir şebeke ile çevrilmiştir. İki direk da-

ha ilâve edilerek üstü kornişte kavisli dirseklerle genişletilmiş, saçaklı bir çatıyla örtülmüş, üzerine gelen kısmı kübik olarak biraz yükseltilip üstüne soğan şeklinde küçük bir kubbe yapılmıştır. Memlük ve Osmanlı sultanları zaman zaman bu maksûreyi imar etmiş veya yenilemişlerdir. Kitâbelerde Yavuz Sultan Selim ve III. Murad'ın adları da geçmekteydi. Maksûre ile Kâbe duvarı arasında 15,40 metrelik bir mesafe bulunuyordu. Suûdî idaresi zamanında Faysal döneminde sözü edilen yapı kaldırılıp yerine halen mevcut altıgen şeklinde camekânlı yapı konulmuş, üzeri ise tamamen açılmıştır.

İki rek'atlık tavaf namazının makâm-ı İbrâhîm'in arkasında kılınması ve Mescid-i Harâm'da cemaatle namaz kılınırken imamın bu makamda durması müstehap kabul edilmiştir. Mekke'de görülen davalarla davacılara yaptırılacak yemin Kâbe ile bu makam arasında icra edilirdi (Şâfiî, V, 288; VII, 34). Câhiliye döneminde put olarak tapınılmamış olan makâm-ı İbrâhîm'e müslümanların saygı göstermesi bazı müsteşriklerce iddia edildiği gibi putperestlik geleneğinin bir kalıntısı olduğundan değil, vahye dayanan üç büyük dinin hürmet ettiği Hz. İbrâhîm'den bir hâtıra olması ve Kur'an'da adının geçmesinden dolayıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 24, 332; II, 14, 15, 59, 85; III, 309; Buhârî, "Şalât", 30, 32, "Tefsîr", 2/9, "Hac", 69, 72, 80; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 24; İbn Mâce, "Ahkâm", 21; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 86; Şâfiî, *el-Üm* (nşr. M. Zühri en-Neccâr), Beyrut 1393, V, 288; VII, 34; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahmân el-Azamî), Beyrut 1971, V, 32, 47, 48, 49, 97, 149; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 272 vd.; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), II, 33 vd.; Fâkihî, *Ahbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986, I, 440 vd.; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, I, 534-537; IV, 11, 12, 14; XVII, 144, 145; XXIII, 86; Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr* (nşr. Ebû Hâcer Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, IV, 384, 386; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1989, I, 144, 147, 149, 154; II, 281; III, 306; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm*, Beyrut, ts. (Darü'l-kütübü'l-ilmiyye), I, 202 vd.; İbrâhîm Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 242-246; M. Tâhir el-Kürdî, *et-Târîhu'l-kavim li-Mekke ve Beytillâhi'l-kerim*, Mekke 1965, IV, 10 vd.; Saîd Bekdaş, *Fazlû'l-Haceri'l-esved ve Makâmü İbrâhîm ve zikru târihihimâ*, Beyrut 1996; M. J. Kister, "Mağâm İbrâhîm: A Stone With an Inscription", *La Museon*, XXXIV/3-4, Louvain 1971, s. 477 vd.; Muhammed b. Fehd el-Fa'r, "Naşşü'l-meķuş 'alâ a'mideti muşallâ Mağâmü İbrâhîm 'aleyhi's-selâm mü'errah bi-sene 719 h. li's-sultân en-Nâşir Muḥammed b. Ḳalâvûn", *Mecelletü Câmî'ati Ümmi'l-kurâ*, IX/13, Mekke 1416/1996, s. 99 vd.

NEBİ BOZKURT

MAKÂM-I MAHMÛD

(المقام المحمود)

Hz. Peygamber'in kıyamet gününde sahip olacağı mânevî konumu ifade eden bir tabir.

Sözlükte "övgüye lâyık yer, yüksek dereceli mânevî makam" anlamına gelen makâm-ı mahmûd, kıyamet günü sorgulama öncesinde uzun bekleyiş sebebiyle bütün insanların sıkıntıda bulunduğu bir sırada Resûl-i Ekrem'e ilâhî rahmetin tecelli etmesi yolunda niyazda bulunması izin ve yetkisini ifade etmektedir.

Makâm-ı mahmûd terkihi, namaza ilişkin bazı açıklamaların ve Resûlullah'tan teheccüd namazı kılması istenmesinin ardından, "Rabbini seni ileriki bir zamanda övgüye lâyık bir makama getirecektir" meâlindeki âyette yer almaktadır (el-İsrâ 17/78-79). Bu tabir çeşitli hadis rivayetlerinde de geçer. Bunlardan biri, Hz. Peygamber'in, ezanı duyan kimsenin okuduğu takdirde şefaatine nâil olacağını söylediği dua metnidir. Bu dua, "Ey mükemmel davetin ve sürekli duanın rabbi olan Allahım! Muhammed'e, kendisini sana yaklaştıran bir vesile ve herkesin mertebesini aşan bir üstünlük lutfet, onu vaad ettiğin makâm-ı mahmûda ulaştır" anlamındadır (Buhârî, "Tefsîr", 17/11; "Ezân", 8; Ebû Dâvûd, "Şalât", 38). Bazı rivayetlerde makâm-ı mahmûd şefaate tefsir edilmiştir (*Müsned*, II, 441; III, 456).

İslâm âlimleri Kur'an'da mahiyeti açıkça belirtilmeyen, hadis kaynaklarında ise farklı biçimlerde zikredilen bu tabirle ilgili çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Taberî, âlimlerin çoğunun makâm-ı mahmûdu Hz. Peygamber'in kıyamet günü insanlara şefaate bulunacağı konum, bazılarının ise Resûl-i Ekrem'in arşta Allah'ın sağ yanında oturacağı makam olarak yorumladığını ve bu iki görüşten ilkinin tercih edilebileceğini belirtir (*Câmi'ü'l-beyân*, XV, 179-182). Mâtürîdî, sözü edilen tabirin, Resûlullah'ın sadece kendi ümmeti için değil bütün günahkârlar için şefaate etmesi yanında herkesin beğenip takdir edeceği mânevî bir makam olarak da açıklanabileceğini ifade eder (*Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, vr. 428^a). Zemahşerî, Fahreddin er-Râzi ve Âlûsî de şefaate etrafında benzer yorumlar yapmışlardır. Elmalılı Muhammed Hamdi ise makâm-ı mahmûdun, Hz. Peygamber'e nâfile ibadet olarak teheccüdün emredilmesi bağlamında geçmesini dikkate alarak kulun nâfile ibadetlerle Allah'a yaklaşıp yaklaşacağını haber veren hadisle (Buhârî,

Makam-ı İbrâhîm

“Rikâk”, 38) bağlantı kurmuş ve bu tabirin Allah’a mutlak yakınlığı ifade ettiğini, Resûl-i Ekrem’in livâü'l-hamd altında yapacağı şefaatin de bununla ilgili olduğunu belirtmiştir (*Hak Dini*, V, 3194).

Genellikle İslâm âlimleri makâm-ı mahmûdun tefsirinde şefaati esas almışlardır. Onları bu yoruma sevkeden âmil makâm-ı mahmûdu şefaate tefsir eden hadis rivayetleri olmalıdır. Âlimler, makâm-ı mahmûdun sözlük mânasına bakarak bunun kıyamet gününde bütün insanlara yönelik bir şefaahat olabileceği kanaatine varmış görünmektedir (konuyla ilgili hadis için bk. Buhârî, “Tefsîr”, 17/5; Müslim, “İmân”, 326-329). Ancak tabirin geçtiği âyet, içinde yer aldığı diğer âyetler bağlamında incelendiği takdirde övgüye lâ-yık konum hakkında, Asr-ı saâdet’in Medine döneminden başlamak üzere İslâm’ın insanlık âleminde yayılıp kabul görmesi, dolayısıyla Hz. Peygamber’in ezan vasıtasıyla adının nerede ise bütün dünyaya duyurulması şeklinde bir yorum yapmak mümkün görünmektedir. Makâm-ı mahmûd âyetinin yer aldığı İsrâ sûresinin hicretten az önce nâzil olduğu bilinmektedir. Ayrıca sûrede bu âyetten önce müşriklerin Resûl-i Ekrem’i yurdundan çıkarmak için uğraştıkları belirtilmiş (el-İsrâ 17/76-77), âyetten sonra da Resûlullah’a, bulunduğu yerden çıkarken ve gideceği yere girerken sadakat ve selâmet dairesinde tutulması ve ilâhî desteğe mazhar kılınması yolunda dua etmesi emredilmiştir (el-İsrâ 17/80). Buna göre makâm-ı mahmûd ile, yakın bir zamanda İslâm’ın güç bulacağı ve dünyaya açılacağı, bu durumun dünya var oldukça devam edeceği gerçeğinin kastedildiğini söylemek mümkündür. Nitekim İsrâ sûresi âyetlerinin hicretle bağlantılı olarak yorumlanması Taberî’nin de tercihleri arasında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 398; II, 441; III, 456; Dârimî, “Rikâk”, 80; Buhârî, “Tefsîr”, 17/5, 11, “Ezân”, 8, “Rikâk”, 38; Müslim, “İmân”, 326-329; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 38; Taberî, *Câmi’u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XV, 165-167, 179-182, 185-187; Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 428^b; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma’rife), II, 372; Kâdî İyâz, *eş-Şifa*, I, 289-303; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut 1416/1996, II, 299-301; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XXI, 26-27; Seffârîni, *Levâmi’u'l-envâri'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), II, 278; Âlûsî, *Rûhu'l-me’âni*, XV, 140-143; Elmahlî, *Hak Dini*, V, 3194; Ziauddin Ahmed, “The Controversy over al-Maqâm al-Mahmûd”, *IS*, XXI/3 (1982), s. 113-116.

İLYAS ÜZÜM

el-MAKÂMÂT

(المقامات)

Harîrî'nin

(ö. 516/1122)

Arap edebiyatında

makâme türünde yazdığı eseri.

Müellifine izâfetle *Maķâmâtü'l-Harîrî*, *el-Maķâmâtü'l-Harîriyye* ve *el-Maķâmâtü'l-edebîyye* adlarıyla da anılan eserde, toplumdaki çelişki ve çarpıklıklara dikkat çekmek maksadıyla hayalî kahraman Ebû Zeyd es-Serûcî'nin maceraları Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslûpla anlatılmıştır. Râvi olarak tanıtılan Hâris b. Hemmâm dünyayı dolaşan bir bilge, eserin kahramanı rolündeki Ebû Zeyd es-Serûcî ise dilenci kılığında kurnaz ve düzenbaz bir kişidir; güzel konuşarak insanları etkiler, amacına ulaşmak için her türlü yalanı söyler ve her hileye başvurur. Gittiği yerlerde Hâris b. Hemmâm ile karşılaşır, Hâris onu söylediği yalanlardan ve çevirdiği dolaplardan dolayı ayıplar, o da Hâris'ten kendisini bağışlamasını ister. Harîrî bu iki kişiyi karşıt davranışların birer simgesi olarak seçmiş, okuyucuya içinde yaşadığı toplumun iç yüzünü anlatmak istemiştir. Bu bakımdan eser devrinin içtimaî, siyasî, iktisadî ve fikrî durumunu belirttiği için büyük bir değer taşımaktadır.

Elli kısa hikâyeden oluşan *el-Maķâmât*'ta Arap dilinin bütün incelikleri, anlatım gücü, edebî sanatları ve kelime oyunları secili bir üslûpla ortaya konmuştur. Hikmet, iyilik, doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, yardım severlik, yiğitlik, beceriklilik gibi değerler eserde geniş yer tutar. Bu değerler övülürken başarısız yöneticiler, halka kötü davranan görevliler, insana gereken önemi vermeyen yetkililer yerilir ve gülünç duruma düşürülür. Harîrî toplumun belli kesimlerindeki önde gelen kimseleri üstü kapalı bir şekilde eleştirir; onların özelliklerini, toplumla olan ilişkilerini başka bir ortamda geçiyormuş gibi gösterir. Bu kişileri yalnız görünüşleriyle değil kişisel özellikleriyle de ortaya koyup davranışlarıyla düşünceleri arasındaki bağlantıyı sergilerken psikolojik tahlillere de yer verir. Hikâyeler içine serpiştirilmiş deyimler, atasözleri ve vecizeler, Arap dili ve edebiyatı üzerinde çalışan âlimler tarafından Arapça'nın gelişim çizgisini tesbitte ipucu olarak kullanılmıştır.

Harîrî hikâyelerinde övgü, yergi, sevgi, hikmet, fazilet gibi konular içeren şiirlere

yer vermiş, nesirle şiir arasında anlam ve yapı bakımından bağlantı kurmuştur. Fesahat ve belâğatin en parlak örneklerinden sayılan eser makâme çığırını açan Bedüzzaman el-Hemedanî'yi birçok bakımdan aşmış, Arap edebiyatının en yetkili şahsiyetleri, Harîrî'den önce ve sonra makâme türünde onun gibi bir sanatkâr gelmediğini söylemişlerdir. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr (*el-Meşelü's-sâ'ir*, I, 55-57), İbnü't-Tıktakâ (*el-Fahrî*, s. 15) ve İbnü'l-Haşşâb (*el-İstidrâkât 'alâ Maķâmâtü'l-Harîrî*) gibi bazı müellifler eseri tenkit etmişlerse de Zemaşerî bir şiirle onu övmüştür.

Makâmeler kısa hikâye tarzına uyularak giriş, gelişme ve sonuç diye nitelendirilebilecek üç bölümden oluşur. Girişte genellikle Hâris b. Hemmâm'ın duygu ve gözlemleri, gelişme bölümünde Ebû Zeyd ile buluşmaları ve beraberlikleri, sonuç bölümünde ise Ebû Zeyd'in kendisini terketmesi anlatılır. Mukaddime belirttiği gibi Harîrî'nin *el-Maķâmât*'ı yazmasındaki amaçlarından biri de zamanında yaygın kültürü öğretmektir. Hemen her makâmede eğitim amaçlı birkaç mesaj bulunmakla beraber işlenen konular dilencilik, vaaz ve zâhidlik, edebî konular, içtimaî, siyasî ve ahlâkî konular olarak dört grupta toplanabilir. Harîrî eseri oluşturan elli makâmeyi onar makâmelik beş gruba, her grubun birinci makâmesini zühde, altıncı makâmesini edebiyata, beşinci ve onuncu makâmelerini de hezeliyyâta ayırmıştır.

495-504 (1102-1111) yılları arasında kaleme alındığı ileri sürülen *el-Maķâmât*'in kimin teşvikiyle ve nasıl yazıldığı, râvi ve kahramanın kimliği konusunda değişik rivayet ve kanaatler vardır (Yâkût, XVI, 263-266). Bunlardan birine göre Harîrî, Benî Harâm Mescidi'nde ilk defa karşılaştığı Ebû Zeyd es-Sürûcî'den etkilenecek eserde kırk sekizinci makâme olarak yer alan “Harâmiyye” makâmesini yazıp Vezir Enûşirvân b. Hâlid'e sunmuş, onun bu makâmeyi beğenmesi üzerine diğer makâmeleri kaleme almıştır. Bir başka rivayete göre ise yazdığı “Harâmiyye”yi Bağdat'a gidip Vezir Enûşirvân b. Hâlid'e takdim etmiş, Enûşirvân'ın teşvikiyle Basra'ya dönüşünde makâmeleri kırka çıkarıp yeniden vezire sunmuş, makâmeler hem vezir hem dinleyenler tarafından büyük bir kabule mazhar olmuştur. Ancak Harîrî'yi çekemeyenlerin eserin Mağribli birine ait olduğunu, eğer kendisine aitse birkaç makâme de burada yazmasını teklif etmişlerdir. Fakat Harîrî bir şey